

DIMITRIE CANTEMIR — *O JĘZYKU MOŁDAWIAN*, PRZEKŁAD Z JĘZYKA ŁACIŃSKIEGO WRAZ Z KOMENTARZEM

ANNA BOROWY

ABSTRACT. *Dimitrie Cantemir — on the language of the Moldovans, a translation from Latin including a commentary.* The main aim of this paper is the Polish translation and the comment of the chapter *De lingua Moldavorum*, a part of the work called *Descriptio Moldaviae* written by Dimitrie Cantemir, voivode of Moldavia, in the early 18th century at the request of the Royal Academy in Berlin. The translation is based on the Latin text. It is the first attempt to introduce the text of *Descriptio Moldaviae* to Polish readers. The commentary is based on the philological methodology and contains primarily grammar and lexical remarks. The first part of the paper is a historical and cultural introduction to the topic.

STRESZCZENIE. Głównym celem artykułu jest przedstawienie polskiego tłumaczenia tekstu *De lingua Moldavorum* wraz z komentarzem. Tekst napisany został przez Dimitrie Cantemira na początku XVIII wieku na zamówienie Akademii w Berlinie. Tłumaczenie zostało dokonane z tekstu oryginału na język polski. Jest to pierwsza próba przybliżenia tekstu Dimitrie Cantemira polskiemu czytelnikowi. Tekst został opatrzony komentarzem z uwagami gramatycznymi, leksykalnymi i kulturowymi.

Author: Anna Borowy, Uniwersytet Jagielloński, Szkoła Doktorska Nauk Humanistycznych, ul. Czapskich 4, 31-110 Kraków, anna.borowy@doctoral.uj.edu.pl, **ORCID iD:** <https://orcid.org/0000-0002-7302-0171>

Keywords: Dimitrie Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, Moldavia, Moldavian language, Romanian language, history of Romanian language, Romanian literature

Słowa kluczowe: Dimitrie Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, Mołdawia, język mołdawski, język rumuński, historia języka rumuńskiego, literatura rumuńska

Balcanica Posnaniensia. Acta et studia, XXVIII/2, Poznań 2021, Wydawnictwo Wydziału Historii UAM, pp. 193–206, ISBN 978-83-66355-84-2, ISSN 0239-4278. Polish text with summaries in English and Polish

doi.org/10.14746/bp.2021.28.27

TŁO HISTORYCZNE

Pod koniec XVII wieku tereny, które dzisiaj nazywamy Rumunią, dzieliły się na trzy zasadnicze krainy: Mołdawię, Wołoszczyznę i Siedmiogród (znany również jako Transylwania). „Kraina za lasem”, bo tak można dosłownie przetłumaczyć łacińską nazwę Transilvania, była wówczas pogrążona w walkach między Habsburgami a odradzającym się węgierskim, antyhabsburskim ruchem kuruców¹. Na Wołoszczyźnie

¹ J. Demel, *Historia Rumunii*, Wrocław 1986, s. 204.

panował Constantin Brâncoveanu, który przyczynił się do rozwoju sztuki i architektury². W Mołdawii zaś prężnie działali pisarze rumuńscy, Grigore Ureche, autor pierwszej kroniki spisanej po rumuńsku, oraz Miron Costin, piszący i po rumuńsku, i po polsku. Obaj znali język polski, ponieważ kształcili się w Polsce, w poglądach politycznych byli polonofilami³. Miron Costin swój poemat na temat historii Mołdawii i Wołoszczyzny poświęcił Janowi III Sobieskiemu⁴. Choć księstwa naddunajskie stanowiły dwa odrębne organizmy polityczne, ich mieszkańcy mieli świadomość podobieństwa języka używanego w Mołdawii i na Wołoszczyźnie, a historia księstw od początku ich istnienia przeplatała się, aż do oficjalnego zjednoczenia w 1859 roku⁵.

DIMITRIE CANTEMIR — UCZONY HOSPODAR

Dimitrie Cantemir, urodzony w 1674 roku, był synem Constantina Cantemira, pełniącego niegdyś funkcję oficera w Polsce, gospodarza półanalfabety⁶, o którym napisano również, że był człowiekiem ograniczonej bojarskiej kultury: *era un om de cultura redusă a boierilor de rând*⁷. W przeciwieństwie do ojca Dimitrie był bardzo dobrze wykształcony. Kilka lat spędził w Konstantynopolu jako zakładnik, gdzie pobierał nauki⁸. Czas spędzony w Imperium Osmańskim pozwolił mu na poznanie kultury i religii muzułmańskiej. Dimitrie był poliglotą. Znał język turecki, perski, arabski, starogrecki, nowogrecki, łacinę, francuski, włoski, rosyjski, cerkiewnosłowiański oraz oczywiście rumuński. Jako człowiek wszechstronny miał też wiedzę w zakresie muzyki, teologii i architektury, zaś największą ozdobą jego umysłu była matematyka i filozofia⁹. Jako gospodar zmniejszył podatki i odsunął od wpływów proturecki ród Rusetów. Wobec wybuchu wojny rosyjsko-tureckiej w 1711 roku opowiedział się po stronie Rosji, z którą zawarł traktat oddający Mołdawię pod zwierzchnictwo rosyjskie, ale z zachowaniem autonomii i dziedzicznej władzy gospodarza¹⁰. Panujący wówczas w Rosji Piotr I przegrał z Turcją, rosyjskie wojska wycofały się z Mołdawii, a Dimitrie Cantemir przeprowadził się do Rosji i pełnił tam dożywotnio funkcję współpracownika cara¹¹. W ten sposób dobiegła końca epoka panowania gospodarów pochodzenia mołdawskiego i wołoskiego, a dla księstw naddunajskich rozpoczął się zupełnie nowy rozdział zwany epoką fanariotów. Nazwa Fanarioci po-

² Ibidem, s. 205.

³ Ibidem, s. 207.

⁴ H. Misterski, *Recepcja polskich zapożyczeń leksykalnych w dokumentach słowiańsko-mołdawskich*, Poznań 1976, s. 20.

⁵ J. Demel, op. cit., s. 304.

⁶ Ibidem, s. 199.

⁷ Ș. Ciobanu., *Istoria Literaturii Române vechi*, s. 541.

⁸ Ibidem, s. 542.

⁹ Ibidem, s. 540.

¹⁰ J. Demel, op. cit., s. 201.

¹¹ Ibidem.

chodzi od dzielnicy Fanar w Konstantynopolu. To właśnie tam, wśród społeczności greckiej i zgrecyzowanych przedstawicieli innych etnosów bałkańskich Turcy poszukiwali kandydatów na zarządców krajów rumuńskich, których funkcje zostały ograniczone do administracyjno-politycznych i pozbawione samodzielności¹².

Dimitrie Cantemir zapisał się na kartach historii raczej jako wielki uczony niż wybitny władca. Po wyjeździe z Mołdawii w pełni poświęcił się pisaniu. W latach 1715–1716 napisał w języku łacińskim *Historię cesarstwa tureckiego*, tekst pełniący w świecie chrześcijańskim rolę pewnego rodzaju kompendium na temat Turcji. *Kronika starożytności Romo-Mołdawo-Wołoszów* napisana początkowo po łacinie, później w języku rumuńskim powstała prawdopodobnie w 1718¹³. Oprócz dzieł historycznych i geograficznych, Cantemir popełnił również traktat o logice¹⁴, tekst na temat islamu¹⁵, rosyjskojęzyczny traktat o muzyce tureckiej oraz alegoryczną satyrę opowiadającą o sytuacji w Mołdawii i Wołoszczyźnie pod tytułem *Historia hieroglificzna*¹⁶.

OPIS MOŁDAWII

Descriptio Moldaviae to tekst powstały na zamówienie Akademii w Berlinie, której członkiem Dimitrie Cantemir został w 1714 roku¹⁷. Utwór posiada przejrzystą strukturę i jest podzielony na trzy główne części: geograficzną, polityczną i kulturową. W pierwszej części znajdują się rozdziały: 1) o dawnych i współczesnych nazwach Mołdawii; 2) o położeniu Mołdawii, o dawnych i współczesnych jej granicach oraz o jej klimacie; 3) o wodach Mołdawii; 4) o prowincjach i miastach Mołdawii; 5) o górach i minerałach Mołdawii; 6) o równinach i lasach Mołdawii; 7) o zwierzętach dzikich i domowych. W drugiej, najobszerniejszej części nazwanej *pars politica* zostały omówione następujące kwestie: 1) o ustroju Rzeczypospolitej Mołdawian; 2) o wyborze książąt Mołdawii; 3) o dawnych i współczesnych rytuałach konsekracji władcy Mołdawii; 4) o zatwierdzeniu gospodarza; 5) o pozbawieniu władzy gospodarskiej; 6) o bojarach¹⁸ mołdawskich i ich stopniach; 7) o wojsku Mołdawii; 8) o ceremoniach dworskich; 9) o polowaniach gospodarskich; 10) o pochówku gospodarów; 11) o prawach ziem mołdawskich; 12) o sądach gospodarów i bojarów; 13) o starych i współczesnych uprawach w Mołdawii; 14) o podziale Mołdawii i haraczu, który Mołdawia musi płacić Imperium Osmańskiemu; 15) o arystokracji mołdawskiej; 16) o pozosta-

¹² Ibidem, s. 215.

¹³ G. Călinescu, *Istoria Literaturii române de la origini pînă în prezent*, București 1982, s. 36.

¹⁴ Ș. Ciobanu, op. cit., s. 554.

¹⁵ Ibidem, s. 566.

¹⁶ G. Călinescu, op. cit., s. 36–38.

¹⁷ Ș. Ciobanu, op. cit., s. 563.

¹⁸ W oryginale *de baronibus*; w rumuńskiej literaturze na określenie zamożnych obywateli księstw naddunajskich stosuje się termin *boieri* 'bojarzy'; J. Demel, op. cit., s. 111.

łych mieszkańcach Mołdawii; 17) o zwyczajach Mołdawian; 18) o mołdawskich ceremoniach zaręczyn i zaślubin; 19) o pochówku Mołdawian. W ostatniej i jednocześnie najkrótszej części dzieła Cantemir pisze o: 1) religii Mołdawian; 2) hierarchii kościelnej; 3) o monastyrach mołdawskich; 4) o języku Mołdawian; 5) o alfabecie¹⁹ Mołdawian.

Taki układ pracy pozwolił na przedstawienie Mołdawii we wszystkich aspektach: geograficznym, politycznym, ekonomicznym, społecznym, kulturowym oraz religijnym i sprawił, że *Descriptio Moldaviae* pozostaje najważniejszym źródłem historycznym osiemnastowiecznej Mołdawii²⁰. Dimitrie Cantemir zachował postawę bezstronnego naukowca, pisze nie tylko o zaletach, ale i o wadach swoich rodaków. Podaje istniejące teorie na temat poszczególnych zagadnień, ocenę ich prawdziwości pozostawia czytelnikowi, ponieważ ma świadomość, że w niektórych przypadkach może być nieobiektywny. Większość zagadnień opisuje w perspektywie diachronicznej (np. o dawnych i współczesnych nazwach Mołdawii).

O JĘZYKU MOŁDAWIAN — WSTĘP

Przedmiotem niniejszego artykułu jest rozdział *O języku Mołdawian* z trzeciej części dzieła *Opis Mołdawii*. Temat języka poruszany był przez kronikarzy jeszcze przed Cantemirem. Grigore Ureche, autor pierwszego historycznego tekstu napisanego w całości po rumuńsku *Letopiseșul Țării Moldovei* (*Latopis Ziemi Mołdawskiej*), porusza temat podobieństwa języka mołdawskiego do łaciny. Podaje kilka przykładów na poparcie swoich obserwacji, np. *pâine* — *panis* ‘chleb’²¹. Miron Costin, żyjący w XVII wieku historyk i poeta, autor tekstów *Latopis Ziemi Mołdawskiej* i *O narodzie Mołdawian* napisanych w języku rumuńskim, przetłumaczonych na język polski, w drugim wymienionym utworze omawia zagadnienie języka używanego na terenie Mołdawii, Wołoszczyzny i Siedmiogrodu. Pisze, że mowa Siedmiogrodzian jest bardziej podobna do mowy rumuńskiej i łacińskiej niż włoskiej²². Jego zdaniem język łaciński z czasem wymieszał się z dackim, słowiańskim i innymi, ale mimo to, wszystkie wyrazy w języku mołdawskim wykazują podobieństwo do łaciny²³. Miron Costin był również autorem tekstów napisanych po polsku *Chronika ziem mołdawskich i multańskich* oraz *Historija polskimi rytмами o wołoskiej ziemi i multańskiej*²⁴. Dimitrie Cantemir nie był zatem pierwszym autorem, który pochylił się nad tematem

¹⁹ Dosłownie o *literach Mołdawian, de litteris Moldavorum*.

²⁰ Ș. Ciobanu, op. cit., s. 565.

²¹ Ibidem, s. 390.

²² M. Costin, *Latopis Ziemi Mołdawskiej i inne utwory historyczne*, tłum. I. Czamańska, Poznań 1998, s. 443.

²³ Ibidem.

²⁴ Zob. https://www.wilanowpalac.pl/mirona_costina_historyja_czyli_co_jan_iii_powinien_wiedziec_o_moldawii_i_wołoszczyźnie.html [dostęp: 29.09.2021].

języka mołdawskiego, jako pierwszy natomiast poświęcił temu zagadnieniu osobny rozdział w swojej pracy.

Tłumaczenie na język polski powstało na podstawie łacińskiego wydania opublikowanego w Bukareszcie w 1872 roku, wchodzącego w skład serii *Operele principelui Demetriu Cantemiru (Dzieła księcia Dimitrie Cantemira)*. Oryginalny manuskrypt dzieła znajduje się w archiwach Instytutu Orientalistyki w Petersburgu, pierwsze druki ukazały się w 1771 we Frankfurcie i w Lipsku, zaś pierwsze tłumaczenie na język rumuński pochodzi z 1825 roku²⁵.

O JĘZYKU MOŁDAWIAN — TŁUMACZENIE I KOMENTARZ

Pisarze różne mają zdanie na temat pochodzenia języka mołdawskiego. Wielu uznaje, że wywodzi się on z języka łacińskiego nieskalanego innymi wpływami. Są i tacy, którzy sądzą, że rozwinął się on z dialektu włoskiego. My obie te teorie przedstawiamy, aby czytelnik sam zobaczył prawdę. Ci, którzy uważają łacinę za własną i prawdziwą matkę języka mołdawskiego, opierają się na takich podstawach: po pierwsze, kolonie rzymskie w Dacji zostały założone na długo przed tym, zanim język Rzymian w Italii został zepsuty przez wtargnięcie Gotów i Wandalów. Żaden z historyków nie wspomina, by miały one zostać założone ponownie przez Lacjum za panowania barbarzyńców. A zatem mieszkańcy Dacji nie mogli swojego języka zmieszać z językiem, którego jeszcze nie było. Po drugie, Mołdawianie nigdy nie nazywali siebie Italami, co w późniejszych czasach przyjęło się dla Rzymian. Zachowali nazwę Rzymian, która była wspólna dla wszystkich mieszkańców Italii, w czasach, gdy stolica świata mieściła się w Rzymie²⁶. I nie stanowi problemu, że Węgrzy i Polacy nazywają Mołdawian *Vloch*, ponieważ jest to wśród nich nazwa wszystkich plemion italskich. Wolimy także wierzyć, że te sąsiadujące ludy raczej od Mołdawian jako bardziej sobie znanych nazwę tę na Italów przenieśli niż od Italów na Mołdawian²⁷. Trzecim i najważniejszym dla tej opinii argumentem jest, że w języku mołdawskim istnieje wiele wyrazów łacińskich, których język włoski zupełnie nie zna. Odwrotnie język mołdawski całkowicie unika czasowników, które do języka Włochów zosta-

²⁵ E. Țarălungă, *Dimitrie Cantemir*, 2004, s. 27.

²⁶ Używana w czasach Cantemira nazwa Wołoszczyzny to *Țara Rumânească*, czyli Ziemia Rumuńska. Przymiotnik *rumânească* jest derywatem od rzeczownika *rumân* 'Rumun', który pochodzi z łacińskiego *Romanus* 'rzymski'; A. Cioranescu, *Diccionario etimológico rumano*, Madrid 1966, s. 705.

²⁷ W czasach współczesnych Cantemirowi w Mołdawii istniały wyraźnie polonofilskie stronnictwa. Mołdawia związana była z Polską od XV wieku, gdy Stefan Wielki w 1459 roku został lennikiem Polski; J. Demel, op. cit., s. 131. Na temat podobieństwa w nazewnictwie Włochów i Wołochów pisał wcześniej Miron Costin oraz polscy pisarze szesnastowieczni. Polskie nazwy Włoch i Wołoch mają pochodzenie germańskie, Włoch wykazuje rodzimy rozwój fonetyczny, Wołoch zaś prawdopodobnie do polszczyzny trafił za pośrednictwem ukraińskim; M. Costin, op. cit., s. 74, 312; W. Mańczak, *Polski słownik etymologiczny*, Kraków 2017, s. 219.

ły wprowadzone przez Gotów, Wandalów i Longobardów, nie istnieją w języku mołdawskim. Aby to przekazać jaśniej podajemy przykłady: *incipio* [‘zaczynam’] Włoch wyraża za pomocą barbarzyńskiego wyrazu *commincio*, a Mołdawianin zepsutym łacińskim słowem *incep*²⁸. *Albus* [‘biały’], po włosku *bianco*, po mołdawsku *alb*²⁹. *Civitas* [‘obywatelstwo, państwo’], po włosku *citta* [‘miasto’], po mołdawsku *czetate*³⁰. *Dominus* [‘pan’], po włosku *signore*, po mołdawsku *domn*³¹. *Mensa* [‘stół’], po włosku *tavola*, po mołdawsku *masa*³². *Verbum* [‘słowo’], po włosku *parola*, po mołdawsku *vorba*³³. *Caput* [‘głowa’], po włosku *testa*, po mołdawsku *cap*³⁴. *Venatio* [‘polowanie’], po włosku *caccia*, po mołdawsku *venat*³⁵.

Ci zaś, którzy chcą wyprowadzić mowę mołdawską z dialektu włoskiego kontrargumentują: 1. Istnieją w nim czasowniki posiłkowe: *am*, *ai*, *are*³⁶; 2. Rodzajniki

²⁸ Współcześnie *incep* ‘zaczynam’. Należy pamiętać, że w czasach Dimitrie Cantemira język rumuński zapisywano cyrylicą, więc podane przez autora formy są próbą transkrypcji na alfabet łaciński. Rumuński czasownik *a începe* pochodzi z łacińskiego *incipere* ‘rozpoczynać, zaczynać’. Włoski czasownik *cominciare* prawdopodobnie również pochodzi z łaciny, z formy **cominitiare*; A. Prati, *Vocabolario etimologico italiano*, Torino 1951, s. 304.

²⁹ Z łacińskiego *album* ‘biały’; A. Cioranescu, op. cit., s. 17. Włoskie *bianco* ma raczej pochodzenie germańskie; A. Prati, op. cit., s. 130.

³⁰ Współcześnie *cetate* ‘twierdza, forteca’, z łacińskiego *civitatem* ‘obywatelstwo, państwo’; A. Cioranescu, op. cit., s. 163. Włoskie *città*, choć ma pierwszy rzut oka jest bardziej oddalone od łacińskiej formy, pochodzi z tego samego słowa, z którego wywodzi się *cetate*; A. Prati, op. cit., s. 288.

³¹ Współcześnie termin *domn* ma identyczną formę. Pochodzi z łacińskiego *dominus*, A. Cioranescu, op. cit., s. 297. Włoskie *signore* również wywodzi się z łaciny, choć z innego wyrazu. Jest to bowiem rozwój formy *senior*, *senioris*, stopnia wyższego przymiotnika *senex* ‘stary, podeszły’; A. Prati, op. cit., s. 909.

³² Współcześnie *masă* ‘stół’. Z łacińskiego *mensa* ‘stół, jedzenie’; A. Cioranescu, op. cit., s. 507. Włoski wyraz *tavola* również ma łacińskie pochodzenie, z *tabula* ‘deska, tablica’; A. Prati, op. cit., s. 971.

³³ Współcześnie *vorbă* ‘słowo, wyraz’. Według Cioranescu przyjęcie etymologii łacińskiej jest mało zasadne, sugeruje on raczej pochodzenie słowiańskie. A. Cioranescu, op. cit., s. 903. Włoski wyraz *parola* ma jednak pochodzenie łacińskie, z formy *parabola* ‘przypowieść, podanie’, która zmieniła się w *paraula*, by koniec końców przybrać współczesny kształt *parola*; A. Prati, op. cit., s. 735.

³⁴ Współcześnie również *cap*, z łaciny wulgarnej **capum*, której klasycznym odpowiednikiem był wyraz *caput*; A. Cioranescu, op. cit., s. 135. Włoskie *testa* także pochodzi z łaciny, z formy *testa* ‘dzban, garnek, czara’; A. Prati, op. cit., s. 981.

³⁵ Współcześnie *vânat* ‘polowanie, łowy’. Cioranescu podaje łaciński czasownik *venari* oraz rekonstruowaną formę z łaciny potocznej **venare*; A. Cioranescu, op. cit., s. 895. Puścariu wskazuje na jego pochodzenie z łacińskiego *venatus* ‘polowanie’; S. Puścariu, *Etimologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache, I. Lateinisches Element*, Heidelberg 1905, s. 177. Forma włoska od czasownika *cacciare* również pochodzi z łaciny, z łaciny wulgarnej **captiare*, której klasyczna forma brzmiała *captare* ‘chwytać, łapać’; A. Prati, op. cit., s. 190.

³⁶ W rumuńskiej edycji tekstu z 2001 roku *em*, *ei*, *are*: zaś w starym wydaniu z 1872 roku *am*, *ai*, *are*. Współczesne standardowe formy to *am*, *ai*, *are* ‘mam, masz, ma’. Czasownik ‘mieć’ *a avea* był za czasów Cantemira; I. Coteanu, *Structura și evoluția limbii române (de la origini pînă la 1860)*, București 1981, s. 100 i jest wciąż używany do tworzenia czasu przeszłego dokonanego złożonego (*perfectul compus*), podobnie jak włoski czasownik *avere* dla czasu *passato prossimo*, choć w przypadku języka wło-

rzeczowników; 3. Kilka wyrazów czysto włoskich jak *szkiop*³⁷, *sciopo*, ‘kulawy’ i *czerc*³⁸, *cerc*, które skoro nie są znane zupełnie językowi łacińskiemu, nie mogły dostać się do języka mołdawskiego inaczej niż za pośrednictwem włoskim³⁹.

Podzielający pierwszą opinię mówią jednak, że istotnie Mołdawianie używają czasowników posiłkowych, ale nie włoskich, lecz własnych. Podobnie z rodzajnikami. W żadnej części mowy, jak właśnie w nich, język mołdawski nie różni się bardziej od włoskiego. Włoch stawia rodzajnik przed rzeczownikiem, a Mołdawianin po nim⁴⁰. A zatem: po włosku *l'uomo, la moglie*, po mołdawsku *omul, muiere*⁴¹. Włoch ma jeden rodzajnik dla rodzaju męskiego, *il* w liczbie pojedynczej oraz *gli* lub *i* w liczbie mnogiej, dla rodzaju żeńskiego *la* w liczbie pojedynczej oraz *le* w liczbie mnogiej. Mołdawianie zaś dla liczby pojedynczej rodzaju męskiego mają dwa rodzajniki, *ul* i *le*, jeden, który dodają do rzeczowników kończących się na spółgłoskę, drugi do rzeczowników kończących się ma samogłoskę, na przykład: *omul* ‘człowiek’, *calul* ‘koń’, *scaunul* ‘krzesło’, *vasul*, ‘naczynie’, *szerpele*⁴² ‘wąż’, *kynele*⁴³ ‘pies’. W liczbie mnogiej rzeczownikom ożywionym dodają rodzajnik *ii*, na przykład: *caii, oamenii* ‘konie’, ‘ludzie’. Rzeczowniki nieożywione przyjmują rodzajnik *ele* właściwy dla rodzaju żeńskiego⁴⁴, na przykład: *scaunele, vassele*⁴⁵, etc. Podobnie Mołdawianie mają

skiego używany jest również czasownik ‘być’ *essere*; G. Patota, *Lineamenti di grammatica storica dell'italiano*, Bologna 2002, s. 149.

³⁷ Współcześnie *șchiop* ‘kulawy’ A. Cioranescu wywodzi ten wyraz z łacińskiego *cloppus*, Pușcariu natomiast podaje rekonstruowaną łacińską formę **ex-cloppus*; A. Cioranescu, op. cit., s. 735; S. Pușcariu, op. cit., s. 139.

³⁸ Współcześnie *încerc* ‘próbuję’; wariant *cerc*, pomijając pewne różnice znaczeniowe ma charakter ludowy, regionalny lub przestarzały (DEX). Cioranescu dla czasownika *a cerca* podaje łacińską etymologię *circare* ‘przechodzić’; A. Cioranescu, op. cit., s. 161.

³⁹ W języku rumuńskim istnieje grupa zapożyczeń włoskich, ale rozkwit zjawiska zapożyczania wyrazów włoskich i francuskich do rumuńskiego przypada na okres tzw. reromanizacji, czyli XIX wiek. Co więcej, oba wyrazy mogą być rozwojem łacińskim, nie zaś pożyczką włoską.

⁴⁰ Rodzajnik w postpozycji w języku rumuńskim może być echem przynależności do bałkańskiej ligi językowej; Z. Gołąb, A. Heinz, K. Polański, *Słownik terminologii językoznawczej*, Warszawa 1970, s. 71.

⁴¹ Współcześnie forma z rodzajnikiem określonym brzmi *muierea*. Zapis Cantemira mógł być próbą oddania dyftongu *ea* zbliżającego się w wymowie do otwartego *e*.

⁴² Współcześnie *șarpele*.

⁴³ Współcześnie *câinele*.

⁴⁴ Współcześnie w tradycyjnej gramatyce rumuńskiej podaje się informację, że rodzajnik *-ele* (a właściwie *-le*) przyjmują także rzeczowniki rodzaju nijakiego. Autor nie wyróżnia tej kategorii gramatycznej, dzieli rzeczowniki na rodzaj męski i żeński, a w obrębie rodzaju męskiego opisuje dwie subkategorie — rzeczowniki żywotne i nieżywotne.

⁴⁵ Współcześnie *vasele*.

dwa rodzajniki dla rzeczowników żeńskich, *e* i *a*, jak *mujere*⁴⁶, *gaina*⁴⁷ ‘kobieta’, ‘kura’. Te, które kończą się na *-e* w liczbie mnogiej przyjmują końcówkę *-ile*, *-jak*: *mujere-mujerile*⁴⁸, zaś te zakończone na *-a* liczbę mnogą wprowadzają za pomocą sufiksu *-ele*, na przykład: *gaina-gainele*⁴⁹. Na koniec, można przyjąć, że wyrazy, którym bliżej do dialektów włoskich niż do języka starożytnych Rzymian, pojawiły się w naszym języku za sprawą długich kontaktów Genuńczyków z Mołdawianami, które miały miejsce, gdy ci opanowali wybrzeża Morza Czarnego⁵⁰. Na tej samej zasadzie, gdy Mołdawianie kiedy zaczęli robić interesy Grekami, Turkami i Polakami, liczne słowa z ich języków odcisnęły się na mowie Mołdawian.

I tak, od Greków:

*pedepsa*⁵¹, *παίδευσίς*⁵² [‘kara’];

*kivernisire*⁵³, *κυβέρνησις* [‘gospodarowanie, zarządzanie’];

*procopie*⁵⁴, *προκοπή* [‘postęp’];

*blastem*⁵⁵, *βλασφημῶ* [‘przeklinam, rzucam klątwę’];

*azima*⁵⁶, *ἄζυμον* [‘chleb przaśny, opłatek’];

*drum*⁵⁷, *δρόμος* [‘droga’];

*pizma*⁵⁸, *πεῖσμα* [‘zawiść, zazdrość’].

⁴⁶ Zapis przez *j* miał odzwierciedlać niezgłoskotwórcze *i*. We współczesnej grafii języka rumuńskiego nie rozróżnia się zapisu *i* zgłoskotwórczego oraz niezgłoskotwórczego, litera *j* natomiast służy do zapisu fonemu odpowiadającego polskiemu *ż*. Co więcej, we współczesnym standardowym języku rumuńskim forma *muiere* jest formą pozbawioną rodzajnika, forma z rodzajnikiem brzmi *muierea*. Zob. też wyżej, przyp. 19.

⁴⁷ Współcześnie *găină*, z rodzajnikiem określonym *găina*.

⁴⁸ We współczesnej grafii: *muierea-muierile*.

⁴⁹ Według współczesnych zasad ortograficznych i gramatycznych *găina-găinile*. W tekście ukazany został stan języka z początków XVIII wieku, różny od zasad obecnych. Niestety we współczesnym tłumaczeniu tekstu na język rumuński nie zachowano oryginalnego przykładu, podano współczesny wyraz *găina-găinile* bez odnośnika i bez wyjaśnienia.

⁵⁰ W oryginale *Pontus Euxinus*.

⁵¹ Obecnie uważa się raczej, że rzeczownik *pedepsă* jest derywatem regresywnym od czasownika *a pedepsi*, który miałby pochodzić od średniogreckiego czasownika *παιδεύω*, prawdopodobnie z jego formy w aoryście *ἐπαίδεψα*; A. Cioranescu, op. cit., s. 613.

⁵² We wspomianej edycji tekstu z 2001 oraz w edycji z roku 1997 niepoprawny zapis wyrazów greckich, *v* mylone z *v*, *ç* mylone z *ç*.

⁵³ Współcześnie *chivernisire*, ze średniogreckiego *κυβερνῶ, ἐκβέρνησα*; ibidem, s. 177. Fonem /k/, współcześnie oddawany w alfabecie rumuńskim za pomocą dwuznaku *ch* (+ *i* lub *e*), przez Cantemira został zapisany za pomocą litery *k*.

⁵⁴ *Procopsie* derywat od *procopsire*, pochodzi z greckiego czasownika *προκόπτω*, prawdopodobnie z formy czasu przyszłego *προκόψω*; ibidem, s. 670.

⁵⁵ Współcześnie *blestem*, pierwsza osoba liczby pojedynczej czasu teraźniejszego czasownika *a blestema*, który wg A. Cioranescu pochodzi z łacińskiej formy **blestēmāre*; ibidem, s. 88.

⁵⁶ Współcześnie *azimă*. A. Cioranescu podaje formę *ἄζυμος*; ibidem, s. 52.

⁵⁷ Współczesna forma zapisu jest taka sama jak ta, którą podał Cantemir. A. Cioranescu podaje taką samą etymologię rumuńskiego wyrazu *drum*; ibidem, s. 303.

⁵⁸ Współcześnie *pizma*, A. Cioranescu podaje tę samą formę wyrazu greckiego klasyfikując ją jako przykład greki bizantyńskiej; ibidem, s. 632.

Przedstawiliśmy już argumenty dla obu stanowisk nie ośmielamy się rozstrzygać, które z nich jest bliżej prawdy, w obawie, że miłość do ojczyzny przesłoniłaby nam oczy i pozwoliła umknąć czemuś, co inni pojęliby z łatwością. Ocenę zostawiamy zatem życzliwemu czytelnikowi, zadowolenia, że możemy zacytować jedno zdanie Covatiusa⁵⁹: dziwne — mówi — że język mołdawski i wołoski więcej zachował słów łacińskich niż język włoski, choć Włoch teraz mieszka tam, gdzie niegdyś mieszkał Rzymianin. Lecz nie jest to dziwne, ponieważ Włosi dużo później wypracowywali swój język⁶⁰. Ponadto należy zauważyć, że w języku Mołdawian występuje trochę słów nieznanymi tak łacinie jak i językom ludów sąsiednich, które — jak niebezzasadnie sądzimy — zachowały się ze starożytnego dackiego. Nic nie stoi na przeszkodzie byśmy uznali, że Rzymianie w prowincji mieli Daków za niewolników lub że gdy jakiś [Rzymianin] tracił żonę, brał sobie w małżeństwo kobietkę⁶¹ z tego ludu. Stąd jakiś wyraz miejscowych łatwo mógł wtargnąć do języka Rzymian. Są to następujące słowa⁶²: *stekar*⁶³ ‘dąb’, *padure*⁶⁴ ‘las’, *halesteu*⁶⁵ ‘sadzawka’, *carare*⁶⁶ ‘ścieżka’, *graesk*⁶⁷ ‘mówię’, *privesk*⁶⁸ ‘spoglądam’, *nemeresk*⁶⁹ ‘trafiam’. Ponadto jak prawie wszystkie inne języki, tak i mołdawski ma różne dialekty. Najczystszy z nich wystę-

⁵⁹ W oryginale *unicum id Covatii effatum addere contenti*. Nazwisko Covatiusa nie istnieje w innych opracowaniach, pojawia się tylko u Cantemira.

⁶⁰ W oryginale *excogitaverunt*, ‘wymyślili, wynaleźli’.

⁶¹ W oryginale *muliercula*.

⁶² Badania dotyczące substratu dackiego w języku rumuńskim rozwinęły się od czasów Cantemira. Choć próby wskazania dackiej etymologii są w tym przypadku chybione, jest to pierwsza próba opisanie tego zagadnienia; E. Țarălungă, op. cit., s. 290. Nie zachowało się zbyt wiele informacji na temat Geto-Daków, w starożytności pisał o nich między innymi Herodot, Pliniusz Starszy, Tacyt czy Kasjusz Dion. W dziełach antycznych pojawiają się informacje głównie na temat ich kultury i wierzeń (u Herodota), terenów zamieszkiwanych przez Daków (Pliniusz Starszy) i sytuacji polityczno-militarnej w prowincji Mezji i Dacji (Tacyt, Kasjusz Dion). O języku Geto-Daków nie wiadomo prawie nic. Przypuszcza się, że należał on do grupy *satem*. Istotną grupę wyrazów pochodzenia dackiego tworzą toponimy, np.: Argeș, Buzău, Cerna, Mureș, Nistru, Olt. Aby ustalić liczbę wyrazów pochodzących z substratu, posłużono się metodą porównawczą. Porównywano słowa w języku rumuńskim i ich odpowiedniki w języku albańskim. Na podstawie analizy uznano, że z pewnością około 80–90 wyrazów pochodzi z języka dackiego, a około 40 prawdopodobnie; M. Avram, M. Sala, *Faceți cunoștință cu limba română*, Cluj 2001, s. 40, 54, 55.

⁶³ Współcześnie *stekar*, pochodzi nie z substratu, a z języków słowiańskich A. Cioranescu, op. cit., s. 790.

⁶⁴ Współcześnie *padure*, pochodzi z łacińskiego *padulem*; ibidem, s. 592.

⁶⁵ Współcześnie *heleșteu*, z języka węgierskiego *halastó*; ibidem, s. 398.

⁶⁶ Współcześnie *cărare*, pochodzi nie z języka dackiego, a z łacińskiego, a z wyrazu *carraria*; ibidem, s. 142. Elektroniczny słownik łaciny średniowiecznej notuje wyraz *careria* ‘droga’.

⁶⁷ Współcześnie *grăiesc*, czasownik *a grăi* pochodzi z języków słowiańskich, dokładniej z serbskiego; ibidem, s. 376.

⁶⁸ Współcześnie *privesc*, Etymologia terminu jest niepewna. A. Cioranescu wskazuje na podobieństwo do języków słowiańskich, ale nie podaje jednoznacznej etymologii. Wyraz został pominięty w edycji z 2001 roku; ibidem, s. 669.

⁶⁹ Współcześnie *numeresc* (*nemeresc* uznawane jest za wariant regionalny, choć np. w słowniku Ciorănescu figuruje w tej formie). Termin ten jest sławizmem, nie zaś kontynuantem wyrazu z substratu; ibidem, s. 562. W tekście łacińskim tłumaczony jako *aliquo pervenio*.

puje w centrum Mołdawii, w okolicach Jass, z powodu obecności książęcego dworu. Ci, którzy nad Dniestrem mieszkają⁷⁰, używają wielu polskich słów, różne naczynia służące do użytku domowego nazywają polskimi słowami i z trudem mogą być zrozumiani przez innego Mołdawianina⁷¹. Ci, którzy żyją w górach w pobliżu Transylwanii częściej używają słów węgierskich, mieszkańcy Fălciu⁷² tatarskich, zaś mieszkańcy Gałaczu⁷³ greckim i tureckim mową mołdawską psują⁷⁴. Kobiety z Mołdawii mają własną wymowę, inną niż mężczyźni. Sylaby *bi* i *vi* zmieniają w *gi* np. *bine* ‘dobrze’, *gine*⁷⁵; *vie* ‘winnica’, *gie*; *pi* zmieniają w *ki*⁷⁶: *pizma* ‘zazdrość’, *kizma*; *piatra* ‘kamień’, *kiatra*. Inicjalne *m* zmieniają w *ng*, trudne dla innych do wymówienia, na przykład *mie* ‘mnie’, *ngie*⁷⁷ itd. Jeśli mężczyzna przyzwyczaił się do tej wymowy, ledwo, a czasem wcale nie może się od niej uwolnić. Jest jak mała mysz, która przez długi czas przebywała w objęciach matki. Dlatego często są pogardliwie nazywani *fecior de baba*⁷⁸ ‘maminsynki’. Mieszkańcy Wołoszczyzny i Transylwanii posługują się tym samym językiem co Mołdawianie, ale ich wymowa jest bardziej surowa, *dziur* Wołoch powiedziałby *zur*⁷⁹, *jur*⁸⁰ jak polskie *ż* czy francuskie *j*. *Dumnedzeu* ‘Bóg’, po wołosku *Dumnezeu*⁸¹. *Akmu*⁸² ‘teraz’, po wołosku *akuma*; *aczela*⁸³ ‘ten’, po woło-

⁷⁰ Woryginalne *qui ad Tyratem habitant*.

⁷¹ Zapożyczenia polskie w języku rumuńskim były powszechne ze względu na tło historyczno-kulturowe, Polska graniczyła bowiem z Mołdawią, a losy obu krajów spletały się ze sobą. Istotny jest fakt, że zdaniem Cantemira zapożyczenia były tak liczne, że uniemożliwiały porozumienie się z mieszkańcami pozostałych części Mołdawii.

⁷² Woryginalne *Falzienses*.

⁷³ Woryginalne *Galacienses*. Wpływ kultury greckiej na obszary wybrzeża Morza Czarnego i jego okolic były intensywne od starożytności. Na wybrzeżach *Pontus Euxinus* powstały pierwsze kolonie greckie.

⁷⁴ W tłumaczeniu rumuńskim *Cei din Fălciu își strică graiul cu vorbe grecești și turcești* pominięto część o Gałaczu ‘Ci z Fălciu używają w swojej gwarze słów greckich i tureckich’. Obserwacja Cantemira pozwala zrozumieć, jak wielkie było różnicowanie etniczne Mołdawii.

⁷⁵ W tłumaczeniu rumuńskim: *bine, ghine*. Obecnie *gi* wymawia się jak polskie *dzi, ghi* natomiast jak polskie *gi*. W zapisie Cantemira *gi* oznacza [g’i].

⁷⁶ W tłumaczeniu rumuńskim zapis *chi*.

⁷⁷ We współczesnym tłumaczeniu rumuńskim: *silaba începătoare în [o schimbă] în ng, pe care n-o poate lesne rosti altcineva* ‘początkową sylabę *în* [zmieniają] w *ng*, które inni niełatwo mogą wymówić’, zaś w XIX-wiecznym tłumaczeniu *initialu mi’lu pronuncia ca Italianulu pe gn, precumu gnie in locu de mie* ‘początkowe *mi* wymawiają jak Włoch *gn*, na przykład [mówią] *gnie* zamiast *mie*’. Woryginalne nie ma mowy o wymowie na włoską modłę, ale może miało to pomóc czytelnikom zrozumieć przekaz autora. W łacińskim tekście z 1872 r. zdanie to brzmi: *In initiale in ng literam, vix aliis pronunciablem, ut mie, mihi, ngie etc.* Prawdopodobnie rękopiśmienne *m* zostało błędnie odczytane przez wydawcę jako *in*. Zapis *ng* lub *gn* oznacza polskie *ń*.

⁷⁸ Współcześnie *fecior de babă*. *Fecior* oznacza ‘chłopca, kawalera, parobka’.

⁷⁹ Czytane jak polskie *ż*. Pominięte we współczesnym rumuńskim tłumaczeniu.

⁸⁰ Czytane jak polskie *ż*. We współczesnym tłumaczeniu rumuńskim *giur — jur*. Forma *z j* to jednocześnie współczesna rumuńska forma standardowa.

⁸¹ We współczesnym tłumaczeniu rumuńskim *Dumnezeu valah dumnezău*.

⁸² We współczesnym języku standardowym *acum*. Potocznie używa się często formy *acuma*.

⁸³ Współcześnie *acela*.

sku *ahela*. Dodają też kilka wyrazów nieznanymi Mołdawianom, które jednak w piśmie pomijają. Trzymają się języka i ortografii mołdawskiej do tego stopnia, że uznają mołdawski za czystszy od ich mowy, choć przyznać to jawnie przeszkadza niechęć pomiędzy Mołdawianami i Wołochami. Kucowołosi⁸⁴, którzy mieszkają w Rumelii na granicy Macedonii, posługują się językiem dużo bardziej skażonym. Niekiedy czysto albańskie frazy nakładają na mowę wołoską. Zachowują przy tym wszędzie mołdawską odmianę rzeczowników i czasowników. Czasami mówią tylko po grecku czy tylko po albańsku, zachowując przy tym mołdawską odmianę rzeczowników i czasowników. Mimo tej mieszanki rozumieją się między sobą, chociaż ani Grek, ani Albańczyk, ani Mołdawianin nie jest w stanie w całości pojąć ich mowy. Ale gdyby ci trzej znaleźli się w jednym miejscu i usłyszeli mówiącego Kucowołocho, jeśli każdy zebrałby fragment w swoim języku, wspólnie byłiby w stanie zrozumieć, czego on chce.

CAPUT IV — DE LINGUA MOLDAVORUM

De linguae moldavicae origine diversa scriptores tenent sententia, plures eam e latino sermone nullo alio idiomatis habito respectu corruptam existimant, sunt et qui ex italica dialecto eam derivatam esse arbitrantur. Utrumque argumenta, quo magis lectori pateat veritas, candide exponemus. Qui latinam linguam propriam et genuinam moldavicae matrem asserunt, his potissimum fundamentis nituntur: primo, colonias Romanas longe ante in Daciam translatas fuisse, quam per Gothorum Vandalorumque irruptiones Romanus sermo in Italia corrumpere: neminem autem historicorum memoriae prodere, eas sub Barbarorum regno Latium repetisse, adeoque non potuisse Daciae incolas, a lingua quae nondum erat, suam corrumpere.

Secundo, Moldavos se nunquam Italos nominasse, quod sequentibus temporibus latius Romanorum nomen esse coepit, sed semper Romanorum appellationem retinuisse, quae illo aevo, cum orbis terrarum caput Romae esset, cunctis Italiae incolis erat communis. Neque obstat, quod a finitimis Hungaris et Polonis Vlochvocentur, quod idem apud eas gentes Italarum nomen est. Mallemus enim credere vicinas illas

⁸⁴ Znani współcześnie raczej jako Arumuni lub Wołosi, jest to grupa etniczna zamieszkująca Bałkany, nie posiadająca odrębnego państwa. W rumuńskim językoznawstwie język arumuński jest najczęściej klasyfikowany jako dialekt języka rumuńskiego, podobnie w nauce polskiej (np. W. Mańczak, *Języki romańskie*, Kraków 1969, s. 18. Nie jest to jednak klasyfikacja wolna od aspektów politycznych, w Rumunii bowiem nie uznaje się mniejszości arumuńskiej. Współczesny język rumuński (język urzędowy Rumunii i Mołdawii) jest jednym ze wschodnich języków romańskich obok arumuńskiego, meglenorumuńskiego i istrorumuńskiego; E. Nowicka-Rusek, *Pasterze w mieście. Rola miasta w konstrukcji tożsamości bałkańskich Arumunów*, [w:] *Metropolie mniejszości, mniejszości w metropoliach*, Warszawa 2011, s. 116, 118; por. idem, *Nasz język rozumieją aniołowie*, Kraków 2007 oraz T. Klimkowski, (2021). *Współczesne języki wołoskie*. „Balcanica Posnaniensia. Acta et studia”, 28(1), s. 363–394.

gentes magis a Moldavis, ut notioribus sibi, ad Italos, quam ab Italis ad Moldavos appellationem eam transtulisse.

Tertium et potissimum pro ea sententia argumentum est, quod in moldava lingua plura adhuc vocabula latina inveniantur, quae italica prorsus ignorat, vicissim nomina et verba a Gothis, Vandalis et Longobardis in Italarum sermonem introducta penitus fugiat moldava, ut id paucis reddamus clarius: incipio, Italus per vocem barbaram commincio exprimit, Moldavus vocabulo e latina dialecto corrupto, inczep. Albus, italice bianco, mold. alb. Civitas, italice citta, mold. czetate. Dominus, italice signore, moldavice domn. Mensa, italice tavola, mold. masa. Verbum, ital. parola, mold. vorba. Caput, italice testa, mold. cap. Venatio ital. caccia, mold. venat.

Qui autem ex italica dialecto derivare volunt moldavum sermonem, obiiciunt 1. in eo inveniri verba auxiliaria: am, ai, are. 2. articules nominum. 3. aliquot etiam vocabula pure italica, ut szkiop, sciopo, claudus, et czerc, cerco, quae cum prorsus linguae latinae igota sint, non aliunde nisi ex italica peti potuissent.

Respondetur ad id a prioris sententiae patronis: Auxiliariis quidem verbis uti Moldavos, at non italicis, sed peculiaribus. Articulorum eadem est ratio, nulla enim orationis parte magis quam iis ipsis moldavus sermo ab italico discrepat. Italus articulum suum nomini praeponit, Moldavus postponit, ut Ital.: L'huomo, la moglie, Mold. omul, muiere. Italus unum habet articulum masculini, in singulari il, in plurali gli vel i, in femineo singulari la, plur. le. Moldavi autem in singulari masculino duos habent articulos, ul et le, unum, quem nominibus in consonantem desinentibus, alterum, quem in vocalem exeuntibus suffigunt: ut omul, homo, calul, equus, scaunul, scamnum, vasul, vas, szerpele, serpens, kynele, canis, etc. In plurali animatorum nominibus articulum ii addunt, ut: caii, oamenii, equi, homines; inanimata vero articulo femineo ele efferuntur, ut: scaunele, vassele, etc. Femininorum Moldavi itidem duos articulos habent, e et a, ut muiere, gaina, mulier, gallina. Quae in e desinunt, in plurali ile formantur, ut muiere muierile, quae autem in a, pluralem per ele efferunt, ut gaina gainele.

Denique voces illas, quae italico propius accedunt, quam antiquo romano sermone, e diuturno Genuensium commercio, quod iis, dum Ponti Euxini littora tenerent, cum Moldavis intercesserat, in nostram linguam haud absona forte coniectura irrepisse crederes. Pari enim ratione, posteaquam cum Graecis, Turcis, et Polonis crebra negotia habere Moldavi coeperunt, ex illarum quoque gentium dialectis plura vocabula Moldavorum ore teri coeperunt, ut a Graecis:

pedepsa,	παίδευσις
kivernisire,	κυβέρνησις
procopie,	προκοπή
blastem,	βλασφημῶ
azima	ἄζυμον,
drum,	δρόμος
pizma,	πεῖσμα

Iam vero expositis utriusque partis argumentis, quae propius accedant veritati definire non audemus, metu ne amor patriae nobis obstruat oculos, nostroque conspectui aliqua subducat, quae alienis facile paterent luminibus. Relinquimus itaque iudicium lectori benevolo, unicum id Covatii effatum addere contenti. Mirum, ait ille, quod Moldavorum Valachorumque lingua plura habeat latina vocabula, quam italica, licet Italus ibidem sedes habeat, ubi olim Romanus habitabat. Sed idem haud mirum. Itali enim longe post sibi linguam excogitaverunt. Caeterum observandum, reperiri in Moldavorum lingua aliquot vocabula, quae cum tam latinae, quam reliquis vicinarum gentium dialectis incognita sint, ex antiqua Dacica remansisse forsitan haud sine ratione existimamus. Neque enim obstat quidquam, quo minus credamus Romanorum in Dacia colonias, vel servis Dacis usos fuisse, vel etiam, si quis uxorem perdidit, mulierculas ex illa gente in matrimonium duxisse, unde facile indigenarum aliqua vox in illorum sermonem irrepere potuit. Tales sunt: *stezar*, quercus, *padure*, sylva, *hales-teu*, stagnum, *carare*, semita, *graesk*, loquor, *privesk*, aspicio, *nemeresk*, aliquo pervenio.

Praeterea, uti cunctae fere linguae, ita et moldava diversas patitur dialectos. Purissimus sermo in medio Moldaviae circa Iassios viget, quod continua aulae principalis praesentia cultiores vulgo evadunt illius agri coloni. Qui ad Tyratem habitant, multa polonica intermiserunt, et plura vasa domesticis usibus inservientia polonicis denominant vocabulis, ita ut ab alio Moldavo vix intelligi possint. Qui in alpebus versus Transylvaniam vivunt, saepius hungaricis utuntur vocibus, Falczienses tartarico, Galaczienses graeco turcicoque sermone moldavum corrumpunt.

Mulieres quoque moldavae peculiarem a viris pronuntiationem habent. Mutant enim syllabas *bi* et *vi* in *gi*, ut: *bine*, bene, *gine*, vie, *vinea*, *gie*; *pi* in *ki*: *pizma*, invidia, *kizma*, *piatra*, petra, *kiatra*. *M* initiale in *ng* litteram, vix aliis pronuntiabilem, ut *mie*, mihi, *ngie* etc. Qui semel e viris etiam ei pronuntiationi assuetus fuerit, vix ac ne vix quidem ab ea liberari potest, et ceu *sorex* suo ore semper prodit, se nimis diu in matris sinu moratum fuisse, qua de re etiam tales vulgo *ficior de baba*, filii vetulae, per contemptum dicuntur.

Valachiae et Transylvaniae incolis eadem est cum Moldavis lingua, pronuntiatione tamen rudior, ut *dziur*, *Vlachus* proferet *zur*, *jur*, per *z* polonicum sive *g* gallicum; *Dumnedzeu*, Deus, val. *Dumnezeu*: *akmu*, nunc, val. *akuma*, *aczela* hic, val: *ahela*. Addidere etiam aliquot vocabula Moldavis ignota, quae tamen omnia dum scribunt omittunt. Moldavicam et linguam et orthographiam sequuntur, adeoque re ipsa moldavicam sua puriorem agnoscunt, licet verbis id profiteri ea quae Moldavos et Valachos intercedit antipathia prohibeat.

Corruptiori multo utuntur idiomate *Cuzzo-Valachi*, qui in *Rumelia* ad fines Macedoniae habitant. Mirandum in modum illi patriam sibi linguam cum graeca et albanica miscent, ita ut nonnunquam pure graecam, aliquando pure albanam periodum sermoni valachico interponant, retentis tamen ubique moldavicis nominum verborumque flexionibus. Talem ollo *potriginem*, ipsi quidem inter se intelligunt, sed nec Graecus, nec Albanus, nec Moldavus sermonem ipsorum integre capere potest. Quod

si tamen omnes tres uno in loco collecti Cuzzovlachum loquentem audirent, collatis sententiis, si quilibet suae linguae periodum alteri interpretaretur, quid is sibi vellet, intelligere possent.

BIBLIOGRAFIA

Opracowania

- Avram M., Sala M., *Faceți cunoștință cu limba română*, Cluj 2001.
- Brückner A., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 1985.
- Cantemir D., *Descrierea Moldovei*, Bucuresci 1875.
- Cantemir D., *Descrierea Moldovei*, traducere de Petre Pandrea, Chișinău 2001.
- Cantemir D., *Descriptio Moldaviae*, Bucuresci 1872.
- Călinescu G., *Istoria Literaturii române de la origini pînă în prezent*, București 1982.
- Ciobanu Ș., *Istoria Literaturii Române vechi*, Chișinău 1992.
- Cioranescu A., *Diccionario etimológico rumano*, Madrid 1966.
- Costin M., *Latopis Ziemi Moldawskiej i inne utwory historyczne*, tłum. I. Czamańska, Poznań 1998.
- Coteanu I., *Structura și evoluția limbii române (de la origini pînă la 1860)*, București 1981.
- Demel J., *Historia Rumunii*, Wrocław 1986.
- Gołąb Z., Heinz A., Polański K., *Słownik terminologii językoznawczej*, Warszawa 1970.
- Klimkowski T., (2021). *Współczesne języki wołoskie*. „Balcanica Posnaniensia. Acta et studia”, 28(1), s. 363–394.
- Korpanty J., *Słownik łacińsko-polski*, tom 1–2, Warszawa 2001.
- Mańczak W., *Języki romańskie*, Kraków 1969.
- Mańczak W., *Polski słownik etymologiczny*, Kraków 2017.
- Mirska Lasota H., *Mały słownik pisarzy rumuńskich*, Warszawa 1975.
- Mirska Lasota H., Porawska J., *Wielki słownik rumuńsko-polski*, Kraków 2009.
- Misterski H., *Recepcja polskich zapożyczeń leksykalnych w dokumentach słowiańsko-moldawskich*, Poznań 1976.
- Nowicka-Rusek E., *Pasterze w mieście. Rola miasta w konstrukcji tożsamości balkańskich Arumunów*, [w:] *Metropolie mniejszości, mniejszości w metropoliach*, Warszawa 2011, s. 111–138.
- Patota G., *Lineamenti di grammatica storica dell'italiano*, Bologna 2002.
- Prati A., *Vocabolario etimologico italiano*, Torino 1951.
- Pușcariu S., *Etimologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache, I. Lateinisches Element*, Heidelberg 1905.
- Țarălungă E., *Dimitrie Cantemir*, 2004.

Źródła internetowe

- Cantemir D., *Descriptio Moldaviae*, https://la.wikisource.org/wiki/Descriptio_Moldaviae [dostęp: 02.12.2021].
- Dexonline*, <https://dexonline.ro/> [dostęp: 03.06.2021].
- Elektroniczny słownik łaciny średniowiecznej w Polsce*, <https://ellexicon.scriptorum.pl/pl/#> [dostęp: 03.06.2021].
- Milewski D., *Mirona Costina „Historja” — czyli co Jan III powinien wiedzieć o Moldawii i Wołoszczyźnie*, https://www.wilanow-palac.pl/mirona_costina_historyja_czyli_co_jan_iii_powinien_wiedziec_o_moldawii_i_wołoszczyźnie.html [dostęp: 03.06.2021].